

SECȚIUNEA I / Panel I:

VALORILE NAȚIONALE ȘI UNIVERSALE PRIN PRISMA ȘTIINȚELOR SOCIO-UMANE / NATIONAL AND UNIVERSAL VALUES THROUGH THE LENS OF THE SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

SURSELE JURIDICE ȘI RELIGIOASE MEDIEVALE ROMÂNEȘTI CA INSTRUMENTE DE CONSOLIDARE A STEREOTIPURILOR DE GEN

Silvia CHICU,

dr., conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”,

Chișinău, Republica Moldova

silviachicu@yahoo.com

Summary

This study tries to analyze historical sources in order to establish the role of written sources in the emergence and consolidation of gender stereotypes. Medieval legislation gave a certain role to women and established the place she should occupy in the society and in the family, by relating her to man. For each social role: daughter, wife, mother, widow, mistress, prostitute, the authors of legal and religious sources, who were incidentally men, imposed certain patterns of behavior in relation to man, attributing to women certain characteristics that contributed over time in the emergence of stereotypical images. Although the mentality has changed throughout history, these differential images of gender roles are deeply imprinted in the collective mentality. Up until now, the gender relations in our society have remained blocked at the level of the idea of patriarchy and the predestination of women for household activities and execution positions.

Keywords: *gender stereotype, woman, man, historical sources, Romanian medieval society*

Societatea contemporană se caracterizează prin gândire stereotipică. Stereotipul este convingerea generalizată cu privire la cineva sau ceva și este

aplicată fiecărui element din același grup. Prin crearea stereotipurilor, este simplificată realitatea pentru ca creierul să ofere răspunsuri automate. Deși astfel de generalizări pot fi utile când este vorba de decizii rapide, totuși ele pot fi eronate, în deosebi, în raport cu fiecare persoană. Conform primei impresii, mulți oameni atribuie interlocutorului nu acele calități pe care le posedă, ci cele care, în opinia sa, corespund stereotipului format. Pozitive sau negative, stereotipurile sunt un element integrant al conștiinței de zi cu zi, fiind „filtre cognitive care surprind diverse însușiri ale grupurilor sau persoanelor, pe unele accentuându-le, pe altele ignorându-le, în funcție de context, motivație, dispoziția afectivă a celui care prelucrează informațiile”¹.

Totodată, stereotipurile fac parte din moștenirea noastră culturală, ele se transmit în timp la fel ca și normele sociale și obiceiurile. Prin urmare, așa cum orice obicei transmis poate fi denaturat în timp, aceasta se poate întâmpla și cu stereotipurile. Ele sunt cea mai accesibilă unealtă pe care o putem găsi pentru a fi pregătiți să comunicăm cu cineva din altă cultură.

Unul din stereotipurile care marchează mentalitatea colectivă contemporană sunt stereotipurile de gen. Acestea se definesc ca fiind sisteme organizate de opinii privind caracteristicile și calitățile femeilor și bărbaților. Cu toate că mentalitatea s-a schimbat de-a lungul istoriei, totuși „așteptările diferențiale de rol de sex sunt atât de adânc imprimate în mentalitatea cotidiană, încât afectează în mod hotărâtor și percepția imediată”².

Imaginile tradiționale despre bărbat și femeie rămân tributare unor reprezentări stereotipe, conform cărora masculinității îi sunt asociate: competitivitatea, agresivitatea, obiectivitatea, raționalitatea, gândirea strategică și asumarea de riscuri, iar feminității: emotivitatea, sensibilitatea, compasiunea, obediența, conformismul, docilitatea, pasivitatea³. Aceste trăsături reprezintă, în mare parte, și rezultatul percepțiilor de sine ale fiecărui gen în parte: bărbații se consideră ei înșiși mai activi, iar femeile mai orientate către ceilalți, mai empaticе. În societatea noastră relațiile de gen, deseori, au rămas blocate la nivelul ideii de patriarhat și a predestinării femeii pentru activitățile din gospodărie, pentru posturi de execuție.

¹ E. Stănculescu. *Stereotipurile de gen din perspectiva cogniției sociale*. În: Revista Psihologică. Universitatea din București, t. 55, nr. 3-4, iulie - decembrie 2009, p. 214; E. Stănculescu. *Stereotipurile și vârsta în psihologia socială*. București, 2003, p. 5.

² E. Stănculescu. *Stereotipurile de gen din perspectiva cogniției sociale*. În: Revista Psihologică. Universitatea din București, t. 55, nr. 3-4, iulie - decembrie 2009, p. 213.

³ *Ibidem*.

Astăzi este resimțită necesitatea demantelării acestor stereotipuri de gen, deoarece acestea dau naștere unor prejudecăți, provoacă discriminare și încălcarea drepturilor omului. Aceste modificări în mentalitate pot fi obținute prin educație pe tot parcursul vieții.

Istoria stereotipurilor de gen se sprijină pe o serie de asocieri adânc înrădăcinate în mentalitatea colectivă bazate pe învățăturile religioase care au influențat, mai târziu și legislația laică. Pentru a reuși în acest proces îndelungat și complex, este necesar de analizat care sunt originile apariției stereotipurilor de gen. Se pune problema stabilirii relației de complementaritate între mesajul religios și cel laic în procesul de formare a stereotipurilor.

Urmare a analizei unor surse judiciare vom încerca să înțelegem care au fost sursele ce au contribuit la constituirea stereotipului de gen, care erau locurile și rolurile rezervate femeilor și bărbaților în societatea medievală românească. Legislația medievală acorda un rol femeii și stabilea locul pe care aceasta ar trebuie să-l ocupe în societate și familie, raportând-o la bărbat. Pentru fiecare rol social: fiică, soție, mamă, văduvă, amantă, prostituată, autoorii izvoarelor, care de altfel erau bărbați, realizau un model de comportament.

Tot mai mulți cercetători sunt atrași de domeniul studiilor de gen. Cercetările în acest domeniu încep să ia avânt în anii '70 ai secolului al XX-lea. În istoriografia românească de după 1989 cercetări serioase în domeniul „istoriei femeii” a efectuat Constanța Ghițulescu⁴, valorificând un material de arhivă impresionant și făcând o analiză profundă, în deosebi, a izvoarelor judiciare. Șarlota Solcan⁵ a investigat locul femeii în familie și în societate, raportând-o la bărbat, precum și relațiile ei cu puterea politică. Cercetătorii Georgeta Fodor-Chirilă⁶ și Dan Horia Mazilu⁷ au analizat locul și rolul femeii raportat la bărbați din perspectiva discursului juridico-religios, cât și

⁴ C. Ghițulescu. *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*. București, 2004; C. Ghițulescu. *Evul mediu românesc și istoria femeii (secolele XVII - XVIII)*. În: Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România, Volum coordonat de Ionela Băluță, Ioana Cîrstocea. București, 2003, pp. 27-61.

⁵ Ș. Solcan. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, București, 2005.

⁶ G. Chirilă-Fodor. *Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat în Pravilele domnești din secolul al XVII-lea*. În: Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia, 3, Târgu Mureș, 2003, pp. 74-75; G. Fodor. *Destine comune: viața femeilor între public și privat. Țara Românească, Moldova și Transilvania. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca, 2011.

⁷ D.H. Mazilu. *Lege și fărădelege în lumea românească veche*. Iași, 2006; D.H. Mazilu. *Văduvele sau despre istorie la feminin*. Iași, 2008.

cea a modului în care societatea românească a apreciat sau criticat femeia. Studii privind istoria femeii a întreprins, în Republica Moldova, Lilia Zabolotnaia⁸.

Izvoarele de studiere a problemei propuse pentru cercetare sunt izvoarele juridice. Aceste texte sunt de inspirație religioasă consacrand inegalitatea femeii în raport cu bărbatul. Legislația scrisă reprezintă cea mai importantă sursă medievală care a avut impact direct asupra formării și consolidării stereotipurilor de gen. Astfel în aceste izvoare întâlnim femeia descrisă în dependență de locul care ii era atribuit în societate. Femeia apare cel mai frecvent raportată la bărbat, în calitate de: muiere (soție), fiică, văduvă. Analiza actelor legislative dezvăluie sensibilitatea față de problemele persoanelor de sex feminin în diverse etape ale vieții lor: de la fetițele aflate sub tutela strictă a părinților, la soțiile și văduvele pline de griji și responsabilități.

Conform legislației medievale, bazată pe conceptele creștine, femeile erau inegale cu bărbații, din punct de vedere juridic. Femeia apare ca o „umbră” a bărbatului datorită „slăbiciunii fizice și a gândirii”. Femeile în raport cu bărbații erau considerate „neputincioase și proaste”, adică mai puțin capabile de a-și administra bunurile, din aceste motive soțul îi administra zestrea: „iaste mai proaste și mai lesne spre cădere decât bărbatul”⁹. Totodată, din același considerent, ele erau judecate mai cu „milă” în spațiul extracarpatic, deoarece „iaste neputința și slăbiciunea firii pentru care mai puțin să vor certa muierele decât bărbații la greșale ce vor face”¹⁰.

O atenție deosebită în legislație se acordă fiicelor. Cuvântul cheie în relația părinți-copii în societatea românească era - supunerea. Fiica în familia părintească avea un statut sensibil diferențiat comparativ cu al băieților și care impunea familiei preocupări suplimentare precum respectarea castității, înzestrarea și căsătoria. Sentimentele față de fiice erau materializate prin preocuparea de a le înzestra. Totodată, părintele era obligat prin lege să asigure fetelor o viață conform prescripțiilor morale creștine, având dreptul de a o pedepsi, dacă greșise¹¹. Ajunse la majorat toate mirenele

⁸ L. Zabolotnaia. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul secolului al XVIII-lea (căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011.

⁹ *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 145; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 217.

¹⁰ *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 343.

¹¹ *Ibidem*, p. 341.

aveau „obligația” de a se căsători. O femeie necăsătorită era percepută drept ispită pentru bărbați. Întotdeauna femeia era raportată la bărbat, acesta fiind tată, frate sau soț.

Analizând normele referitoare la cadrul juridic al căsătoriei, putem stabili rolurile de gen ale partenerilor care au și determinat consolidarea stereotipurilor de gen. Aceste norme au definit drepturile și obligațiile între soți: ei își datorau reciproc credință, sprijin și ajutor. La nivelul obligațiilor înscrise cele ale femeii erau mai numeroase decât ale bărbatului. Legea obliga soția: să locuiască cu el; să-și asculte și să-și urmeze soțul pretutindeni, „să-și cunoască soțul de bărbat și stăpân”¹², adică să fie supusă și fidelă; „să chivernisească” ceea ce primește de la soț; să accepte să fie tratată cu violență de acesta, până relațiile lor nu ajungeau la „vrăjmășie”¹³. Codurile de legi stipulau folosirea violenței în familie, arătând în ce condiții bărbatul are dreptul legal să-și bată soția, existând un capitol aparte „când poate bărbatul să-și bată muierea”¹⁴. Acesta era îndreptățit să agreseze soția, dacă aceasta era vinovată de ceva, sau era bătută numai puțin (cu palma, pumnul). Bătaia oricât de frecventă nu era acceptată ca motiv de divorț. Ba mai mult, bărbatul era în drept să ceară întemnițarea soției, dacă aceasta „facea hicleșug să-l omoare”, sau „preacurvea”. Soțul putea fi pedepsit, doar dacă își bătea soția „cu vrăjmășie”, fără motiv „cu toiagul în cap de va merge sânge”¹⁵. Dacă se întâmpla frecvent și fără ca femeia să fie vinovată, viața femeii, fiind pusă în pericol, atunci ea putea să obțină desfacerea căsătoriei, din proprie inițiativă, iar bărbatul trebuia să-i asigure mijloace de existență.

Izvoarele de epocă cu referire la realitatea cotidiană dovedesc că Biserica insista în discursul său pe „superioritatea bărbatului și inferioritatea femeii”. Discursul mitropolitului este de conciliere a celor două părți cerând întotdeauna femeii să se supună, să-și asculte și să-și urmeze soțul. Mitropolitul, adeptul înverșunat al căsătoriei, nu poate de altfel

¹² *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 172; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, pp. 186-187.

¹³ *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 119; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, pp. 182-183.

¹⁴ *Cartea românească de învățătură*. București, 1961, p. 119.

¹⁵ *Ibidem*, p. 120.

accepta un divorț chiar dacă soțul, mare boier, umbla beat zi și noapte cu chef de ceartă alergându-și soția și slugile cu sabia prin casă¹⁶.

Domeniul de activitate a femeii, de asemenea era prevăzut în normele medievale. O femeie căsătorită trebuie să rămână în interiorul casei pentru a se ocupa de gospodărie și educația copiilor. Casa /gospodăria reprezintă un spațiu de protecție a reputației familiei. Spațiul exterior se definește ca spațiu masculin datorită activităților care îi sunt atribuite: politice și economice¹⁷. În izvoarele medievale, femeia apare și alături de bărbați, în spațiul public: la biserică, la munca câmpului, la hora din zilele de sărbătoare, dar i se interzicea să apară în spațiile masculine: viața politică, ierarhia ecleziastică, sau în cele asociate cu desfrâul. Astfel, *Îndreptarea legii* stabilea foarte clar care sunt acele spații, în ce condiții femeia este pedepsită și care este statutul ei în raport cu spațiile pe care le frecventează¹⁸.

Soția avea libertatea: de a alege slugi și a le supraveghea; de a controla munca robilor. Din perspectiva legiuitorilor nu a existat aceeași tratare pentru femei și bărbați: soția trebuia să-și urmeze mereu soțul, dar acesta nu era obligat să-și urmeze soția, soțul trebuia s-o apere de „sudalmă” pe soția lui, dar ea nu putea să se apere de el, femeia trebuia să accepte agresiunea soțului.

Femeia obținea unele drepturi când devenea văduvă. Rămasă văduvă, ea trebuia: să-și înmormânteze soțul, să-i plătească datoriile, să se îngrijească de bunurile rămase, să se ocupe de creșterea copiilor și de căsătorirea lor, era prevăzută obligația de a nu se recăsători timp de un an când „iaste datoare, pentru cinstea bărbatului ei să jelească”¹⁹. Dacă încălca această prevedere, pierdea toată moștenirea ce îi revenea de la soț. Văduvele se bucurau de un statut juridic privilegiat având capacitate juridică deplină deși practica a impus și pentru această categorie de femei anumite limitări.

În legislația românească din secolul al XVII-lea, observăm o diferențiere categorică între femeia cu un comportament corespunzător moralei creștine și cele imorale. Această situație viza deopotrivă femeile și fetele. În cazul femeilor adulte se făcea o distincție clară între femeile „cinstite”:

¹⁶ C. Ghițulescu. *Evul mediu românesc și istoria femeii (secolele XVII - XVIII)*. În: Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România, Volum coordonat de Ionela Băluță, Ioana Cîrstocea. București, 2003, pp. 27-61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 47.

¹⁸ *Îndreptarea Legii*, București, 1962, p. 221.

¹⁹ *Ibidem*, p. 264.

necăsătorite, căsătorite ori văduve, și cele imorale. Femeile „cinstite” - căsătorite ori văduve, fetele până la căsătorie erau apărate prin lege, de răpitori, violatori, care pentru faptele lor erau pedepsiți cu moartea²⁰. Femeile imorale - prostituatele, fetele care au avut relații sexuale înainte de căsătorie, soțiile adultere puteau fi ucise, împreună cu bărbatul cu care era, de tatăl fetei sau de frații ei. Observăm o tratare diferențiată: dacă bărbatul putea fi ucis doar pe loc ori în următoarele zile, fata cu care fusese surprins, putea fi urmărită și ucisă de rude în decursul a șase luni, mai ales dacă era însărcinată²¹.

Așadar, izvoarele medievale, atât juridice, cât și la nivelul discursului religios, au construit o imagine defavorabilă femeii, ca ființă slabă fizic și intelectual. Pravila recomanda judecătorilor să fie aplicat femeii un tratament mai blând datorită „neputinții și slăbiciunii firii”, de aceea „mai puțin se vor certa muerile decât bărbații la greșalele ce vor face.” De asemenea „de vreme ce iaste mai proastă și mai lesne spre cădere decât bărbatul” se recomanda indulgență din partea judecătorilor²². Totodată aceeași Pravilă permitea și chiar recomanda bărbatului să-și bată nevasta. Potrivit legii, bărbatul avea dreptul să-și bată femeia când va fi cu „vină micșoară”, ori de câte ori vrea. El putea folosi palma și pumnul, chiar „cât de mult și de des”²³.

Aceleași izvoare insistă precum că, femeia merita să fie bătută pentru că „este mai aproape de bârfă și clevetire decât bărbatul” și asta din cauza naturii firii ei. Femeia, conform legiuitorilor-bărbați, este „iute dă fire din dihonie fămăiască”, răspândește zvonuri și bârfe din „proastă firea fămeiască”. Totodată este caracterizată prin calificativele „muerea rea, limbută și gâlcevitoare și spornică la vorbe fără de rușinare”. Și pentru că este mai înclinată spre păcat decât bărbatul, femeia trebuia supravegheată și pedepsită pentru a se îndrepta. Biserica este întotdeauna alături de bărbat în această luptă de „stăpânire” a femeii²⁴.

²⁰ *Cartea românească de învățătură*, București, 1961, p. 129; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 258.

²¹ *Cartea românească de învățătură*, București, 1961, p. 95; *Îndreptarea Legii*. București, 1962, p. 241.

²² *Îndreptarea Legii*, București, 1962, pp. 343, 217.

²³ *Ibidem*, p. 183.

²⁴ C. Ghițulescu. *Evul mediu românesc și istoria femeii (secolele XVII - XVIII)*. În: Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România. Volum coordonat de Ionela Băluță Ioana Cîrstocea. București, 2003, p. 50.

În urma analizei izvoarelor juridice românești din secolul al XVII-lea, am constatat că, femeilor și bărbaților în Țara Moldovei și Țara Românească, le-au fost atribuite anumite locuri în societate și familie, reieșind din drepturile și obligațiile pe care le aveau. Imaginea bărbatului dominant și a femeii dominate și supuse s-a impus în mentalitatea românească, consolidând stereotipurile de gen. Biserica, care a influențat puternic legislația laică, a jucat un rol important în perpetuarea, până astăzi, a acestor imagini stereotipe.

Cu regret, astăzi se resimte inerția în percepția socială că hegemonia trebuie să o dețină bărbații. Femeile de succes, însă, sunt un exemplu concludent că acestea sunt capabile de a planifica, gândi strategic, de a lua decizii responsabile. Mai mult decât atât, asistăm la o relație de complementaritate și nu de substituție între trăsăturile specifice rolului tradițional feminin și cele asociate bărbaților.